

УДК 81-119

ТЕМПОРАЛЬНІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ДІАХРОНІЧНИЙ ВИМІР

Кудрявцева Н. С.

Стаття містить дослідження концептуалізацій часу в англійській мові, здійснене шляхом аналізу етимологічного гнізда англ. time засобами лінгвокогнітивної методики лексичних концептів і когнітивних моделей. Застосований підхід дозволяє викрити джерела багатозначності англ. time, засвідченої в синхронному зрізі.

Ключові слова: концептуалізація часу, лексичний концепт, когнітивна модель, міжмовна діахронічна полісемія.

Статья содержит исследование концептуализаций времени в английском языке, осуществленное путем анализа этимологического гнезда англ. time средствами лингвокогнитивной методики лексических концептов и когнитивных моделей. Примененный подход позволяет обнаружить источники многозначности англ. time, засвидетельствованной в синхронном срезе.

Ключевые слова: концептуализации времени, лексический концепт, когнитивная модель, межъязыковая диахроническая полисемия.

The article outlines a study of temporal conceptualisations in English as represented in the word family of Eng. time. The theory of lexical concepts and cognitive models thus applied in the diachronic dimension allows discovering the sources of polysemy exhibited by Eng. time at the synchronic level.

Key words: temporal conceptualisations, lexical concept, cognitive model, interlingual diachronic polysemy.

На відміну від традиційних теорій значення, когнітивна лексична семантика передбачає розгляд лексичних одиниць як поняттєвих категорій, що об'єднують низку відмінних значень і вибудовуються за принципом прототипності. Звідси випливає твердження про те, що полісемія віддзеркалює нашу поняттєву організацію і є притаманною саме рівню ментальних репрезентацій, ніж є певним поверховим явищем [10, с. 330]. Відтак, мовні категорії структуруються за допомогою тих самих загальних когнітивних механізмів, які визначають будову всіх наших поняттєвих категорій. Ця думка була сформульована британським філософом Дж. Остіном [4], який поширив розуміння категорій як таких, що складаються з кращих і гірших прикладів, на сферу лексичних значень. Запитуючи, "чому ми називаємо різні речі одним і тим самим ім'ям", Дж. Остін заперечив традиційну відповідь, що названі речі є "схожими" між собою, запропонувавши вважати їх членами однієї категорії (що її позначає дане ім'я) на підставі пов'язаності відповідних значень із "первинним ядерним значенням" (primary nuclear sense) [4, с. 71].

Відповідно до цього погляду, в системі значень багатозначного слова можна вирізнити ядерні, тобто центральні, і нецентральні значення, що їх також називають периферійними. Відзначаючи передбачення Дж. Остіном багатьох із ключових принципів сучасної когнітивної семантики, Дж. Лакофф, запропонував розглядати слова як радіальні категорії [16, с. 17-21]. Радіальна категорія являє собою поняттєву категорію, в якій поняття організуються навколо центрального, або прототипного, поняття. У радіальній категорії, що її репрезентує слово, відповідні лексичні концепти, тобто окремі значення, організуються навколо прототипного концепту, причому більш прототипні розташовуються "ближче", а менш прототипні – "далі" від центрального значення.

Відзначаючи у низці розвідок комплексний характер і різноманіття темпоральних концептуалізацій, В. Еванс [5; 6; 7; 9] застосовує методика лексичних концептів і когнітивних моделей (ЛККМ) до аналізу системи значень полісемантичної лексики англ. time "час" з метою відтворення її структури на поняттєвому рівні. Розглядаючи англ. time у синхронному зрізі, він приходять до висновку про те, що на тлі

англійської мови зазначений термін виявляє асоціацію з такими лексичними концептами, як ТРИВАЛІСТЬ, МОМЕНТ, ВИПАДОК, ПОДІЯ, МАТРИЦЯ, ЧИННИК (Agent), ВИМІРНА СИСТЕМА і РЕСУРС. Визначені концепти вважаються такими, що організують когнітивні моделі, які структурують нашу концептуалізацію часу на поняттєвому рівні у спосіб подібний до базових концептуальних метафор (наприклад, ЧАС – ЦЕ РУХ ОБ'ЄКТІВ і ЧАС – ЦЕ РУХ ПЕВНИМ ШЛЯХОМ [11]).

У теорії ЛККМ лексичний концепт (lexical concept) визначається як "одиниця семантичної структури конвенційно асоційована з певною мовною формою" [7, с. 123]. Разом лексичний концепт і мовна форма репрезентують "поєднання форми і значення" (form-meaning pairing) у мовній одиниці [там же]. Синонімом терміна "лексичний концепт" у ЛККМ є термін "сенс" (sense). У когнітивній семантиці мовні категорії моделюються у вигляді радіальної мережі (див. Рис. 1), в якій кожний окремий сенс являє собою вузол (позначається чорною точкою). Так, наприклад, радіальна категорія англ. *time* "час" має, за визначенням В. Еванса [6, с. 52], таку структуру:

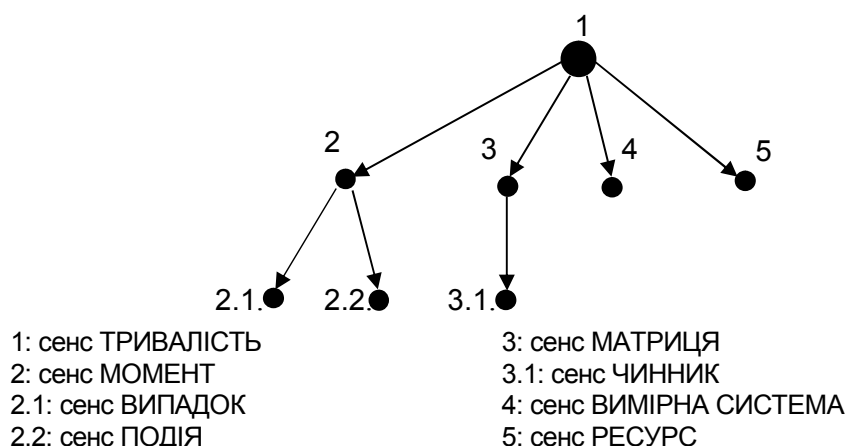

Рис. 1. Семантична мережа англ. *time*

Теорія лексичних концептів і когнітивних моделей припускає, що лексичний концепт є компонентом мовного значення. Натомість, когнітивна модель являє собою елемент поняттєвої системи, тобто енциклопедичного значення. Якщо лексичні концепти застосовуються для опису семантичної структури, то когнітивні моделі репрезентують засоби моделювання розумових структур. Відтак, лексичні концепти і когнітивні моделі виявляються типами репрезентацій, що, хоча і є взаємопов'язаними, належать двом різним репрезентаційним системам [8, с. 27].

Виокремлюючи когнітивні моделі "час, що рухається", "спостерігач, який рухається в часі", "часова послідовність" і "матриця часу" на підставі полісемічної організації англ. *time*, В. Еванс стверджує, що вони уможливають нашу орієнтацію в часі, а також складають підґрунтя використовуваних нами систем темпоральної референції (дейктична, лінійна, зовнішня) [9]. Зауважуючи, що ментальні репрезентації, видобуті з мовних даних, набагато краще деталізуються саме у вигляді лексичних концептів, ніж концептуальних метафор [7, с. 761], В. Еванс пропонує розрізняти первинні лексичні концепти, що пов'язуються з універсальними аспектами людського пізнання (ТРИВАЛІСТЬ, МОМЕНТ, ВИПАДОК, ПОДІЯ), і другорядні лексичні концепти, які репрезентують специфічні культурні сенси (МАТРИЦЯ, ЧИННИК, ВИМІРНА СИСТЕМА, РЕСУРС) й обумовлюють мовно-культурну специфічність уявлень про час.

Новацією нашого підходу є застосування ЛККМ у діяхронічному вимірі, тобто з метою дослідження етимологічного значення англ. *time*, на відміну від описаного В. Евансом синхронного зрізу. Задіяний нами діяхронічний вимір передбачає аналіз явища міжмовної діяхронічної полісемії, яке полягає в тому, що значення генетичних еквівалентів зазначеної лексеми в низці споріднених мов (мотиватори) розглядаються як мережа полісемії, яка репрезентує зміст поняття часу в англійській мові.

Методика ЛККМ ґрунтується на окресленому вище розумінні системи значень багатозначного слова як радіальної поняттєвої категорії, де центральне значення,

тобто центральний лексичний концепт, отримує назву вихідного значення (sanctioning sense) і встановлюється на підставі чотирьох критеріїв, що цілком узгоджуються із пропонованою нами діахронічною перспективою: 1) історична першість; 2) кількісне домінування в семантичній мережі (частотність); 3) продукування периферійних значень; 4) зв'язок з людським досвідом на феноменологічному рівні [6, с. 44].

У германських мовах лексичні позначення часу (англ. *time*, англ. *Zeit* та ін.) є похідними від прагерманської основи **ti-di* "час; відрізок часу", яка зводиться до дієслівного кореня іє. **dā, dāi-, dī-, dē-* зі значеннями "відрізати, відділяти, ділити, розділяти" [12: II, с. 1616, 1618]. Якщо Е. Кляйн визнає пгерм. **tī-* "розділяти; відрізок; відрізок часу" основою, що за семантикою співпадає з іє. **dā-, dāi-, dī-, dē-*, Ч. Оніонз закріплює за пгерм. **tī-* значення "простягатися, розширяться" у складі іншої прагерманської основи **tīmon*, трансльовані також у дангл. *tīma* "безкінечна тривалість" [18, с. 924].

Слід також зазначити, що в давньоанглійській мові, а також решті германських мов, окрім готської (дсакс. *tīd*, дісл. *tīð*, дат., шв., норв., *tīd*, гол. *tijd*, двн., свн. *zīt*), поняття часу виражалось й іншим дериватом основи **ti-di* – англ. *tide*, що походить від дангл. *tīd* "час; пора року" і згодом був витіснений англ. *time* у чисто темпоральному значенні. Саме з англ. *tide* є спорідненим нім. *Zeit* "час", що також походить від пгерм. **ti-di* [13, с. 434].

Семантика континуантів кореня іє. **dā-, dāi-, dī-, dē-* експлікує дискретне уявлення про час (див. Табл. 1). Разом з тим, в досліджуваному етимологічному гнізді проглядають смислові відтінки й іншого характеру, що, за нашим припущенням, виступає свідченням на користь асоціації англ. *time* з декількома різними когнітивними моделями часу в діахронічному вимірі [14, с. 878; 12: II, с. 1616, 1618; 18, с. 924; 19, с. 588-589; 20: I, с. 763; 21, с. 174-176].

Таблиця 1

Генетичні еквіваленти і мотиватори англ. *time*

Генетичні еквіваленти англ. <i>time</i> в етимологічному гнізді іє. <i>*dā, dāi-, dī-, dē-</i> "відрізати, відділяти, ділити, розділяти"		Мотиватори англ. <i>time</i> (у дужках вказана частотність)	
дінд. <i>dāti</i> дінд. <i>dyāti</i> дінд. <i>dāyate</i> дінд. <i>dātu</i> дінд. <i>dānām</i> дінд. <i>dātār</i> дінд. <i>dātrām</i> дінд. <i>dītiḥ</i> гр. δαίεσθα гр. δαίομαι гр. δαίς гр. δαίτη гр. δαπάνη гр. δαίξειν гр. δαίμων гр. δῆμος тох. A <i>tāp-</i> лат. <i>daps</i> лат. <i>damnum</i> нперс. <i>dās</i> вірм. <i>ti</i> вірм. <i>tawn</i> гот. <i>dails</i> гот. <i>dailyan</i> гот. <i>tibr</i>	дісл. <i>deill</i> дісл. <i>deila</i> дісл. <i>tafn</i> дісл. <i>tivurr</i> дісл. <i>taufr</i> дісл. <i>tīmi</i> дірл. <i>dām</i> дангл. <i>dæil</i> дангл. <i>dælan</i> дангл. <i>tiber</i> дангл. <i>tīma</i> дфриз. <i>dēl</i> дфриз. <i>dēla</i> двн. <i>teil</i> двн. <i>teilan</i> двн. <i>del</i> двн. <i>zebra</i> двн. <i>zouben</i> снн. <i>getīde</i> снн. <i>tīde</i> нвн. <i>Teil</i> нім. <i>Gezeiten</i> гол. <i>tij</i>	"частина" (10) "ділити" (7) "жертва" (5) "приплив" (5) "час" (5) "розподіляє" (2) "чаклувати" (2) "серп" (2) "сакральна трапеза" (2) "витрати (на трапезу)" (2) "ділить" (1) "розділяти" (1) "розподіляти" (1) "розподіл" (1) "ніж" (1) "ділю" (1) "розподіляю" (1) "доля" (1) "бог/богиня (розпорядник людських доль)" (1) "вдалий час" (1) "період часу" (1) "вік" (1) "дата" (1)	"група людей" (2) "свято" (1) "годувати" (1) "істи" (1) "процвітання" (1) "безкінечна тривалість" (1) "тривалість життя" (1) "місцевість" (1) "люди" (1)

Очевидно, що центральним концептом у першій з поняттєвих структур, асоційованих з англ. *time*, буде МОМЕНТ, що втілює ідею дискретності й провокує уявлення про час як певний часовий інтервал. Цей факт засвідчує найбільша кількість мотиваторів, що експлікують принцип ділення (на часові відрізки): "частина", "ділити", "розподіляє", "серп", "ділить", "розділяти", "розподіляти", "розподіл", "ніж", "ділю", "розподіляю", "період часу", "вік", "дата", а також пов'язаність зазначеного концепту з нашим сприйняттям часу на феноменологічному рівні, що засвідчує наявність так званих перцептивних імпульсів, які регулюють нашу мозкову активність (докладніше про нейрофізіологічні механізми темпорального досвіду див. [7, с. 733-735]).

Водночас, доволі виразною є і вказівка на особливу подію, що відбувається в конкретний період часу, адже мотиватори "жертва", "чаклувати", "сакральна трапеза", "витрати (на трапезу)", "вдалий час", "свято", "годувати", "їсти", "місцевість" провокують асоціацію з ритуалом жертвопринесення, що відбувається з визначеною періодичністю в певний час і в певному місці, і уможливають виокремлення сенсу ПОДІЯ.

Лексичний концепт ПОДІЯ є сенсом, у якому час позначає конкретне явище, тривалість якого є обмеженою. В. Еванс також вирізняє сенс МЕЖОВА ПОДІЯ, що являє собою певну подію, яка сигналізує про початок або кінець іншого більш складного ланцюга подій (наприклад, *Його час (=смерть) настає*) [7, с. 741-742]. На нашу думку, семантика досліджуваного етимологічного гнізда, більшість мотиваторів у якому об'єднуються значенням "те, що охоплює часові межі", надає уявлення про подію, яка триває впродовж певного часового відрізка, ніж про певний одномоментний інцидент. Як зазначає Т. А. Харитоновна, типологічно подібна ситуація осмислення часу на підставі релігійно-магічних практик характерна і для дісл. *hleyti*, у якому поєднуються значення "частина" (як результат поділу) і "час" зі значенням дісл. *hlaut* "жертвна кров" [3, с. 66].

Третім, найвіддаленішим від центрального, у досліджуваній поняттєвій структурі є лексичний концепт ТРИВАЛІСТЬ, експлікований разом із пгерм. **tī-* "простягатися, розширятися" такими мотиваторами, як "безкінечна тривалість", "тривалість життя" і "процвітання". Суб'єктивне сприйняття часу як протяжності ґрунтує лексичний концепт ТРИВАЛІСТЬ, який в поєднанні з сенсами МОМЕНТ і ПОДІЯ структурує когнітивну модель "часова послідовність". Лексичний концепт ТРИВАЛІСТЬ виявляється тим сенсом, що також пов'язується з нашим сприйняттям часу на феноменологічному рівні, тобто з відчуттям часу як плинності.

Когнітивна модель "часова послідовність" залучає такі концепти, які можна осмислити як дискретні, узаasadнюючи репрезентацію часу, що пов'язується з конкретними скороминущими подіями, інтервалами часу, проте не з часом як певною цілісністю. Як наслідок такої концептуалізації модель "часова послідовність" позбавлена асоціації зі сприйняттям часу як такого, що складається з теперішнього, минулого і майбутнього, і може бути співвіднесена з базовою концептуальною метафорою ЧАС – ЦЕ РУХ ОБ'ЄКТІВ. Особливістю цієї ментальної репрезентації є те, що різноманітні часові інтервали уявляються як такі, що перебувають у русі, розташовуючись один за одним і, у такий спосіб, формують односпрямовану послідовність, що вибудовується на підставі співвідношення раніше/пізніше.

Лексичний концепт ТРИВАЛІСТЬ виявляється основоположним для другої когнітивної моделі, яка сукупно з "часовою послідовністю" визначає ментальний конструкт часу, асоційований з англ. *time*. Якщо витлумачити мотиватор "приплив" у сенсі періодично повторюваного природного явища, а мотиватори "бог/богиня (розпорядник людських дол)" і "доля" розуміти як прояви сутності, що здатна чинити вплив на людину та її оточення, другу когнітивну модель складатимуть, окрім сенсу ТРИВАЛІСТЬ, лексичні концепти ВИМІРНА СИСТЕМА і ЧИННИК.

Лексичний концепт ВИМІРНА СИСТЕМА є культурно-специфічним темпоральним сенсом, який виникає як наслідок кореляції між періодичними природними явищами і нашим суб'єктивним сприйняттям часу як тривалості. Концепт ЧИННИК позначає таке уявлення про час, у якому він сприймається як діюча сила, здатна чинити вплив на людину й її середовище, змінюючи їх. Зазначений концепт виражається в термінах дій або діячів, що спричиняють різноманітні зміни стану [7, с. 744].

Когнітивна модель "матриця часу", до якої інтегруються зазначені концепти, виникає з матеріалізації відчуття плинності часу, в результаті чого час концептуалізується як незалежний від будь-яких подій і здатний впливати на інші речі й істоти. "Матриця часу" позначає уявлення про час як про безперервний, рівномірний плин, єдину нескінченну подію, що вбирає в себе всі інші явища, процеси і речі. Як зауважує В. Еванс, з огляду на те, що певні природні явища демонструють періодичність (саме як припливи й відпливи), вони виявляються надзвичайно корисними для "вимірювання" тривалості, з якою вони корелюють [7, с. 745]. У сенсі ВИМІРНА СИСТЕМА час постає чимось на кшталт зовнішньої, незалежної від будь-чого іншого системи для вимірювання плинності часу, що також складає основу для вище окресленого розуміння часу як всеосяжної інваріантної величини.

Якщо до "матриці часу" інтегрується спостерігач, підтвердженням чого можуть виступати наявні в досліджуваному етимологічному гнізді мотиватори "люди", "група людей", ця когнітивна модель перетворюється на концептуалізацію "спостерігач, який рухається в часі" (the Moving Ego model), що виявляє співвідносність з базовою концептуальною метафорою ЧАС – ЦЕ РУХ ПЕВНИМ ШЛЯХОМ. Когнітивна модель "спостерігач, який рухається в часі" може також включати сенси МОМЕНТ і ПОДІЯ, вже виявлені нами в поняттєвій структурі англ. *time*. Оскільки описана концептуалізація передбачає залучення его (спостерігача), окрім зазначених, до неї також інтегруються сенси ТЕПЕРІШНЄ, МАЙБУТНЄ і МИНУЛЕ.

Типовою асоціацією, що виникає на основі зазначеної когнітивної моделі, є уявлення про лінійність часу, так звану "стрілу часу", вздовж якої рухається спостерігач у напрямку до моментів і подій майбутнього. Очевидно, що позиція спостерігача в такій концептуалізації співпадає з теперішнім, а власне час постає у вигляді певного темпорального ландшафту, на тлі якого дискретні часові інтервали уявляються як конкретні місцевості (пор. мотиватор "місцевість"), розташовані поза (минуле) і перед (майбутнє) спостерігачем. Важливим наслідком моделі "спостерігач, який рухається в часі" є можливість вимірювання темпорального ландшафту, рахуючи конкретні періодичні події й природні явища.

Таким чином, можемо констатувати, що три з чотирьох когнітивних моделей, пов'язаних В. Евансом з англ. *time* у синхронному зрізі ("часова послідовність", "матриця часу" і "спостерігач, який рухається в часі"), передбачені внутрішньою формою зазначеної лексеми. Четверта модель "час, що рухається" (the Moving Time model), за нашим припущенням, виявляє асоціацію з англ. *time* внаслідок семантичного калькування. Когнітивна модель "час, що рухається" визнається такою, що з неї походить відзначене Дж. Лакоффом і М. Джонсоном метафоричне уявлення про час як "часовий потік" [17, с. 158-159]. Важливим наслідком зазначеної метафоричної проєкції є репрезентація часу як рідкої субстанції, на кшталт річки, рух якої спрямований у певному напрямку. У термінах цієї метафори теперішнє ототожнюється з тією частиною річки, що протікає повз нас, майбутнє – це частина, що до нас наближається, а минуле – те, що вже пройшло повз наше розташування.

Оскільки описана концептуалізація передбачає залучення спостерігача, до неї інтегруються сенси ТЕПЕРІШНЄ, МАЙБУТНЄ і МИНУЛЕ, а також ТРИВАЛІСТЬ, МАТРИЦЯ, МОМЕНТ і ПОДІЯ. Як наслідок виникає припущення про те, що нормальний "плин" часу становить його рівномірний рух. Як зазначає В. Еванс, така асоціація виникає не завдяки тому чи іншому конкретному концепту, а являє собою наслідок того способу, в який указані концепти інтегруються в модель "час, що рухається" [7, с. 752].

Вочевидь, саме ця когнітивна модель складає підґрунтя концепції "абсолютного часу" І. Ньютона, який сприймає відбите нею суб'єктивне сприйняття часу як фізичний факт. Центральну аксіому його механіки становить висновок про рівномірність перебігу часу: "Абсолютний істинний математичний час сам по собі і за самою своєю сутністю, без жодного стосунку до будь-чого зовнішнього, тече рівномірно і по-іншому називається тривалістю" [2, с. 30]. Як ілюстрацію наявності такої темпоральної концептуалізації в сучасній англійській мові В. Еванс наводить саме це твердження І. Ньютона [7, с. 742, 752]. Як відомо, Ньютонів *opus magnum* [2] був написаний латиною, що разом із аналізом внутрішньої форми лат. *tempus* "час",

який виявляє асоціацію цієї лексеми із зазначеною моделлю [1; 14], змушує нас визнати саме цю мову джерелом когнітивної моделі "час, що рухається", яка пов'язується з англ. *time* в сучасній англійській мові.

Література

1. Кудрявцева Н. С. Время как ощущение и философская метафора: между универсальной перцепцией и лингвокультурным детерминизмом // Человек: Образ и сущность. Гуманитарные аспекты: Ежегодник / РАН. ИНИОН. Центр гуманит. науч.-информ. исслед. Отд. языкознания; Гл. ред. Скворцов Л.В. – М., 2015. – С. 51 – 61.
2. Ньютон И. Математические начала натуральной философии / Пер. с лат. и комментарии А. Н. Крылова, предисловие Л. С. Полака. – М. : Наука, 1989. – 687 с.
3. Харитоновна Т. А. Джерела філософської термінології. – К. : Наукова думка, 1992. – 111 с.
4. Austin J. Philosophical papers. – Oxford : Oxford University Press, 1961. – 306 p.
5. Evans V. The Structure of time: language, meaning and temporal cognition. – Amsterdam : John Benjamins, 2004. – 286 p.
6. Evans V. The meaning of *time*: polysemy, the lexicon and conceptual structure // Journal of Linguistics. – 2005. – Vol. 41. – pp. 33 – 75.
7. Evans V. How we conceptualise time: language, meaning and temporal cognition // V. Evans, B. Bergen and J. Zinken (eds.), The cognitive linguistics reader. – London : Equinox, 2007. – pp. 733 – 765.
8. Evans V. Semantic representation in LCCM theory // V. Evans and S. Pourcel (eds.), New directions in cognitive linguistics. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2009. – pp. 27 – 55.
9. Evans V. Temporal frames of reference // Cognitive Linguistics. – 2013. – Vol. 24 (3). – pp. 393 – 435.
10. Evans V., M. Green. Cognitive linguistics: an introduction. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
11. Grady J. Foundations of meaning: primary metaphors and primary scenes. A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of doctor of philosophy in linguistics in the graduate division of the University of California, Berkeley, 1997. – 299 p.
12. Klein E. A comprehensive etymological dictionary of the English language. – Amsterdam-London-New York : Elsevier Publishing Company, 1966-1967. – Vol. I. – 1966. – pp. 1 – 853; Vol. II. – 1967. – pp. 855 – 1776.
13. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / 6. Aufl. – Strassburg : Karl J. Trübner, 1899. – 510 S.
14. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / 20. Aufl., bearb. von W. Mitzka. – Berlin : de Gruyter, 1975. – 915 S.
15. Kudriavtseva N. The metaphor of time in cross-linguistic metaphysical conceptualisations // Book of abstracts. Annual Conference of the Polish Cognitive Linguistics Association, Sep 24-26, 2015, Lublin. – Lublin : Maria Curie-Skłodowska University (UMCS), 2015. – p. 78.
16. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind. – Chicago : University of Chicago Press, 1990. – 614 p.
17. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the flesh: the embodied mind and its challenge to Western thought. – New York : Basic Books, 1999. – 624 p.
18. Onions C. T. The Oxford dictionary of English etymology. – Oxford: Clarendon Press, 2003. – 1025 p.
19. de Vries J. Altnordisches etymologisches Wörterbuch. – Leiden : Brill, 1957 – 1961. – 689 S.
20. Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen / Hrg. u. bearb. von J. Pokorny. – Bd. I – II. – Berlin ; Leipzig, 1927–1930. – Bd. I. – 1930. – 877 S.; Bd. II. – 1927. – 716 S.
21. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – Bern ; München, 1959. – 1183 S.